

Sociologi og poesi

- om affiniteten mellem samfundsvidenskab og skønlitteratur

Michael Hviid Jacobsen og Rasmus Antoft
Aalborg Universitet
mhj@socsci.aau.dk, ras@socsci.aau.dk

Abstract

As part of the desire to develop a more creative, imaginative and potentially barrier-breaking sociology, the authors of this article point to the necessity of overcoming the historical separation of, and demarcation between, the domains of sociology and literature. They also seek to show how a poetic imagination in this process can supplement the sociological imagination and enrich the production of knowledge, learning and comprehension within the field of sociology. The argument presented points to the necessity of applying a combined perspective – a sociological *and* a literary – to capture the complexity and diversity of human life. In order to appreciate and apply sources based on fiction in both research and teaching – a so-called sociology through literature – we must create an expansion of the methodological horizon in sociology. The article presents a commented overview of central problems and points at possible solutions to the problematic relationship between sociology and poetry. Furthermore, we hope the article may inspire others to throw themselves into applying alternative sources in teaching and sociological research.

Keywords: Poetic imagination, sociological imagination, poetry, fiction, alternative methodologies

"My father studied real cultures and I make them up – in a way, it's the same thing"
 - Ursula K. Le Guin, 'Creating Realistic Utopias'

"I learned more from a three-minute record, baby, than I ever learned in school"
 - Bruce Springsteen, *No Surrender*

"I believe that Aristotle was as creative as Sophocles, and Kant as creative as Goethe. There is not some mysterious ontological difference between these two ways of writing"

- Umberto Eco, *Interpretation and Overinterpretation*

Denne artikel udspringer af vores egen mangeårige undervisningserfaring, hvor vi ofte af pædagogiske eller analytiske hensyn har valgt at ty til enten skønlitterære kilder eller filmiske eksempler for at illustrere centrale sociologiske problemstillinger og pointer. Denne fremgangsmåde har siden ført os ind i et univers, som består af kunstneriske og kreative udtryksformer, som almindeligvis ikke hører til den sociologiske værktøjskasse eller disciplin, der til stadighed stræber efter videnskabelig anerkendelse (jf. Antoft, Jacobsen & Kupferberg 2007). I det nedenstående vil vi forsøge at vise, hvordan en værdsættelse af en 'poetisk fantasi' i ordets bredeste betydning kan være et supplement til en 'sociologisk fantasi' og en berigelse for vidensproduktion, læring og forståelse inden for det sociologiske felt. Formålet med artiklen er således for det første at præsentere en kommenterende oversigt over centrale problemstillinger og angive mulige løsninger på forholdet mellem sociologi og poesi, og for det andet at inspirere andre til selv at kaste sig ud i den konkrete anvendelse af alternative kilder i undervisnings- eller analysesammenhænge. Der er udelukkende tale om en tentativ forståelsesramme, der med tiden fordrer teoretisk videreudvikling – gerne gennem praktisk anvendelse.

Modernitetens siamesiske tvillinger

Sociologien og den store moderne skønlitteratur voksede op sammen – de var begge produkter af den ofte kritiske kreativitet, som blev muliggjort og friset af oplysningstidens ambition om at forbedre verden, kaste lys ud i dens afkroge, bevidstgøre borgerne og videnskabeliggøre statens virke. Som konsekvens ønskede man at kortlægge, beskrive, analysere og dissekere samfun-

det og dets mangfoldige livsformer, traditioner og sociale forhold. Således var sociologi og skønlitteratur begge børn af moderniteten og den særlige mentalitet, som spirede frem i denne tidsalder (jf. Berger 1977; Lepenies 1986; Löwenthal 1960; Orr 1978; Spearman 1966). De var således de to mest fremtrædende 'retoriske redskaber', som moderniteten tog i anvendelse (Czarniawska 1999:51). Begge var de frugter af det moderne samfunds selvbevidsthed og borgerskabets gryende interesse for såvel videnskabelig dokumentation som folkelig underholdning. Både som redskaber for samfundskommentering, samfundskritik, samfundskontrol og underholdning var den moderne sociologi og den moderne roman begge fænomener, der var præget af en indre ambivalens omkring deres intime slægtskab med andre fremvoksende videnskabelige eller kunstneriske udtryksformer kombineret med et inderligt ønske om at skabe sig en selvstændig eksistensberettigelse. Selvom visse udøvere af de forskellige discipliner – litteratur og sociologi – holdt hårdt på at undgå sammenblanding, skrev andre – herunder blandt andet Henry Fielding og Bernard Mandeville – bevidst i spændingsfeltet mellem skønlitteratur og samfundsbeskrivelse. James Miley foreslog følgende konklusion på det historiske forhold mellem sociologisk videnskab og den litterære verden:

En del af sociologiens unikke historie er dens tvetydige position i forhold til naturvidenskaberne og humaniora. Blandt disciplinens grundlæggere var flere overbeviste om, at det både var muligt og ønskværdigt at udforme sociologien efter det mønster, man kender fra naturvidenskaberne, mens andre med en tilsvarende grad af overbevisning fremførte det modsatte argument. I dag, hvilket adskillige forfattere har fremhævet, vedbliver dette med at være sociologiens 'primalproblem' (Miley 1988:175).

Løsningen på dette 'primalproblem' ligger selvsagt ikke lige for og har efterhånden igennem århundreder udgjort sociologiens akilleshæl og været kilden til en indre spaltning. Som Wolf Lepenies udførligt udfolder historien i *Between Science and Literature: The Rise of Sociology*, var det især i starten af det 19. århundrede, ved sociologiens grundlæggelse, at sociologi og litteratur gensidigt omfavnede hinanden og i mange tilfælde gik hånd i hånd – i Frankrig, i Storbritannien og senere i Tyskland – men denne intime sammenvævning viste sig på sigt uholdbar, og det var allerede mod slutningen af det selvsamme århundrede, at konkurrencen mellem dem indfandt sig om, hvem der bedst og mest nøjagtigt var i stand til at tilvejebringe analyser af det nye

fremvoksende industrisamfund i store dele af den vestlige verden (Lepenes 1986). Denne konkurrence medførte i sidste instans, at sociologien – for at redde sin egen videnskabelige status og selvstændige eksistensberettigelse – måtte ofre sit oprindeligt nære slægtskab med skønlitteraturen. Det kulminerede i det 20. århundrede i den såkaldt 'naturvidenskabelige tendens' i sociologien, og måske mest markant i form af George Lundbergs og neopositivismens videnskabelige afvisning af alle former for viden, der på baggrund af verifikationsprincippet ikke byggede på en direkte sansning eller observation af en faktisk eksisterende virkelighed, hvilket i sagens natur underkendte den videnskabelige værdi af fiktion, der forholdt sig til ofte ikke-eksisterende, opfundne verdener. Som Richard H. Brown konstaterede om konsekvenserne af denne separation af videnskab (herunder sociologi) og fiktion:

Krigen om hvem der er den overlegne part – videnskab kontra kunst, sandhed kontra skønhed, viden kontra intuition – har raset siden Saint Simons disciple bekæmpede Rousseaus, og den fortsætter den dag i dag i konflikten mellem positivistiske forskere, teknokrater og koldkrigere på den ene side og 'bløde' sociologer, modkulturalister og medlemmerne af den humanistiske bevægelse på den anden (Brown 1977:3).

Sociologien, der lige siden sin grundlæggelse i begyndelsen af 1800-tallet havde forsøgt at udføre den svære balancekunst mellem videnskab og kunst, oplevede derfor pludselig, at den for at opretholde sin egen videnskabelige status og legitimere sin eksistensberettigelse i et samfund, der i stigende grad efterspurgte eksakt, kvantificerbar og reproducerbar viden, måtte afsværge enten sit fædrene eller mødrene ophav, humaniora eller naturvidenskab. Konsekvensen var, at humaniora – og hermed skønlitteratur, poesi og andre fiktive kilder – blev erklæret uegnet som empirisk grundlag for sociologisk analyse, der i stedet skulle tage sit afsæt i den faktisk eksisterende verden og ikke litteraturens fiktive univers. Samtidig var en tilsvarende modreaktion under opsejling blandt litterater, der mente, at videnskaben var ufølsom, materialistisk og farlig for humanistiske værdier, og at litteraturen tilbød en indsigt, der var 'renere' eller mere 'agtværdig' end videnskabens (Berger 1977:5). På denne måde var sociologiens og litteraturens skæbner som siamesiske tvillinger indledningsvis smedet sammen for senere at blive adskilt fra hinanden – en 'skilsmisse', der førte Charles P. Snow (1959/1993) til at tale om eksistensen af to væsensforskellige 'kulturer'; den ene bestående af de litterære intellektuelle, den anden af naturvidenskabsfolkene, og mellem dem

en ”kløft af gensidig mangel på forståelse”. I forlængelse heraf bemærkede Raymond Williams ligeledes, at den skarpe adskillelse mellem det litterære felt og det sociologiske ditto var en forholdsvis ny foreteelse, der byggede på en ”naiv definition af den ’virkelige verden’ og en deraf følgende naiv adskillelse af denne fra menneskers iagttagelser og fantasi” (Williams 1971:41). Denne adskillelse havde metodiske konsekvenser, hvilket Bennett Berger noterede sig, da han for år tilbage konstaterede, at sociologien

er det uægte barn af humaniora, hvorfra den har fået sit genstandsfelt, og af naturvidenskaberne, hvorfra den har hentet sine metoder. Da den ikke anerkendes fuldt ud af nogle af forældrene, befinder den sig i rollen som opkomling, hvor den det ene øjeblik anvender eksisterende videnskabelige metoder, mens den det næste forbedrer og skaber nye metoder i et forsøg på at få de fortryllende data fra humaniora til at afkaste sig deres mystik (Berger 1957:289-290).

Men hvad nu, hvis vi snarere betragter sociologien som en disciplin, der også låner sine metoder – og ikke kun sit genstandsfelt, ’samfundet’ – fra humaniora? Hvad nu, hvis vi ligeledes anerkender, at sociologisk data ikke nødvendigvis er identisk med naturvidenskabelig data? Hvad nu, hvis vi begynder at anerkende, at sociologien stadig kan lære meget af litteraturen?

For at indkredse disse for denne artikel centrale spørgsmål – og belyse forholdet mellem sociologi og litteratur – er det dog nødvendigt indledningsvis kort at opholde sig ved, hvad det generelle forhold er mellem skønlitteratur og samfundslivet, som det faktisk udspiller sig? I et klassisk sociologisk bidrag opremsede Milton Albrecht (1954) tre måder, hvorpå relationen mellem litteratur og det omkringliggende samfund kan forstås: (1) At litteraturen *afspejler* samfundet, (2) at litteraturen *former* samfundet, og (3) at litteraturen *stabiliserer og legitimerer* den eksisterende sociale orden. Hvor den førstnævnte måde er udtryk for ’afspejlingsteorien’ [*reflection theory*], er de to sidstnævnte varianter over ’kontrolteorien’ [*control theory*] (jf. Inglis 1938). Et entydigt og definitivt svar på, hvilken samfundsmæssig rolle litteraturen spiller, er derfor umuligt at give, men det har igennem en længere årrække optaget samfundsforskere. Således oplevede studier, hvadenten marxistisk, strukturalistisk eller fænomenologisk inspireret, i såkaldt ’litteratursociologi’ – altså studiet af litteraturens samfundsmæssige rolle – et sandt boom især i 1960’erne og 1970’erne (jf. bl.a. Escarpit 1965; Hall 1979; Kristensen 1970; Laurenson & Swingewood 1972; Pospelov 1967; Rogers 1991; Routh & Wolff 1977). Siden svandt denne interesse næsten ind til ingenting lige så

hurtigt, som den var opstået, og i dagens mainstream-sociologi er interessen for at forstå, forklare og ikke mindst fremdyrke en gensidig påvirkning mellem litteratur og samfundsvidenskab stort set forduftet – samtidig med at opfattelsen af litteraturen som beslægtet med og inspiration for sociologien som anført ovenfor glimrer ved sit fravær. Resultatet er, at skønlitteraturen, både som genstand og inspiration for sociologiske analyser, befinder sig i skammekrogen, eller som Frederick Samuels konstaterede:

Videnskab og poesi er to måder at kommunikere erfaring på. I løbet af de seneste årtier har sociologien i stadig stigende grad anvendt den videnskab, der er opstået i forbindelse med computertidsalderens teknologi, mens de humanistiske og kunstneriske perspektiver i forhold til at forstå menneskelig adfærd ikke i tilstrækkelig grad er blevet inddraget i vores disciplin (Samuels 1987:55).

'Litteratursociologi' er en notorisk bred, belastet og tåget betegnelse, der dækker over en lang række forskellige forståelser af forholdet mellem sociologi, videnskab og samfund. Det er derfor hensigtsmæssigt, som Karen Hegtvedt (1991:1) påpeger, at foretage en sondring mellem *sociologi om litteraturen* (altså litteratursociologi) og *sociologi gennem litteraturen*. Hvor den førstnævnte henviser til den klassiske litteratursociologi, der videnskabeligt belyser de sociale processer, hvorigennem kunst udformes, hvilke kulturelle, økonomiske og samfundsmæssige vilkår, der påvirker kreativtetsudviklingen, og som beskæftiger sig med strukturelle påvirkninger af kunstnerisk udfoldelse, ser sidstnævnte perspektiv derimod på, hvordan sociologisk viden kan beriges og udvikles gennem litterære perspektiver og tankegange, hvad enten ophavet hertil er romaner, digte eller film. Det er især det sidstnævnte perspektiv – sociologi *gennem* litteratur – der skal optage os i det nedenstående.

Videnskab kontra kunst

Allerede Platon bemærkede i *Staten*, at der eksisterede "en langvarig strid mellem filosofi og poesi", der også den dag i dag til stadighed medfører stridigheder og kampe langs grænsen mellem videnskabens og kunstens domæner (jf. Rosen 1993). Denne strid er den dag i dag langt fra bilagt, og Richard H. Brown gentog således en ofte udtrykt konstatering om den klassiske opposition mellem kunst og videnskab, at "der, hvor videnskaben stopper,

begynder kunsten" (Brown 1977:3), Samuel Taylor Coleridge noterede sig istemmende, at "poesi står i et modsætningsforhold til videnskab", mens Lowes Dickinson bemærkede, at "når videnskaben kommer til, udstøder den litteraturen". Også Peter Medawar deltog i polemikken med ordene om, at "videnskaben er tilbøjelig til at udelukke litteraturen, og litteraturen ligeledes videnskaben, fra alle de områder, som de hver især har fordringer på – særligt de læringsområder, der relaterer til menneskelig adfærd i den bredest mulige forstand" (Medawar 1969:23). Disse udsagn, og utallige andre, dokumenterer, at der i vid udstrækning er tale om partiske indlæg, positioneringskampe og grænsedragninger, der omhandler, hvorvidt litteraturen er videnskabelig og om videnskaben er litterær eller kunstnerisk. Richard H. Brown (1977:26) opstillede på baggrund af denne uenighed følgende oversigtsfigur:

<i>Videnskab:</i>	<i>Kunst:</i>
Sandhed	Skønhed
Virkelighed	Symbolik
Ting og begivenheder	Følelser og betydninger
'Derude'	'Herinde'
Objektiv	Subjektiv
Forklaring	Fortolkning
Bevisførelse	Indsigt
Determinisme	Frihed

Derudover kan man ifølge Aldous Huxley (1970:7-8) også sondre mellem videnskabens interesse for systematisk undersøgelse af de 'offentlige' sider ved tilværelsen, mens litteraturen mindre systematisk er optaget af livets 'private' aspekter. Hvor filosofien, som 'alle videnskabers moder', stræber efter rigide klassifikationer, systematik, gennemsigtighed, stringens og struktur, så er poesien og kunsten derimod genstridig, præget af ambivalens, farvestrålende fortolkninger, fantastiske fortællinger samt fiktive forestillingsverdener. Italo Calvino beretter malerisk i sin *The Uses of Literature* om disse kampe mellem videnskab (filosoffernes domæne) og kunst (forfatternes domæne), der minder om dem, Richard H. Brown omtalte ovenfor:

Filosofi og litteratur er kampberedte modstandere. Filosoffens øjne penetrerer verdens uigennemsigtighed, eliminerer dens fylde, reducerer mangfoldigheden ved det, der eksisterer, til et spindelvæv af relationer mellem generelle idéer, og fastsætter reglerne for, hvordan et begrænset antal brikker på et skakbræt kan ind-

skrænke antallet af bevægelseskombinationer, der som udgangspunkt er ubegrænset. Så dukker forfatteren op og erstatter de abstrakte skakbrikker med konger og dronninger, springere og tårne, alle med deres særlige betegnelse, deres bestemte form og en særlige række egenskaber, det være sig kongelige, hesteagtige eller kirkelige. I stedet for skakbrættet introducerer forfatteren store, støvede slagmarker eller stormomsuste søer. Her vendes spillets regler på hovedet, hvilket afslører en tingenes orden, der er væsensforskellig fra filosoffens (Calvino 1986:39-40).

Hvad der gælder for filosofien i Calvinos beretning har i store dele af det seneste århundrede også været et kendetegn for sociologien og de øvrige samfundsvidenskaber, der med fremvæksten af omfattende statistisk materiale, sirlige matematiske kalkulationer eller stadig mere sofistikerede kvantificerede surveyteknikker har fjernet sig milevidt fra sociologiens oprindelige slægtskab med skønlitteraturen. I vanlig lakonisk stil betegnede Charles Wright Mills (1959/2002) denne tilbøjelighed for 'abstrakt empirisme', 'metodefetichisme' eller, endnu værre, 'metodologisk hængning'. I samme bog fortæller Calvino desuden om to fremgangsmåder, hvorpå videnskab og mere kreative eller litterære input kan forsøges forbundet med hinanden. Det ene perspektiv består – trods sin generelle skepsis over for 'videnskaben' – i at forsøge at videnskabeliggøre litteraturen og deres virkemidler og repræsenteres, ifølge Calvino, blandt andet af semiotikeren Roland Barthes i hans artikel "Literature versus Science". Det andet perspektiv, der blandt andet repræsenteres af matematikeren Raymond Queneau, forsøger derimod at gøre naturvidenskaben mere litterær og kunstnerisk ved at indtænke nye kreative og fantasifulde elementer i videnskabelig praksis og fremstilling (Calvino 1986:28-31). Selv oscillerer Calvino mellem disse to yderpunkter, som hver især besidder deres egen tiltrækningskraft og begrænsning – og det er formentlig i denne evindelige limbo mellem litteratur og videnskab, at sociologien til stadighed befinder sig, hvor pendulet det ene historiske øjeblik svinger mod den ene yderpol (den 'litterære') og det næste i modsat retning (den 'videnskabelige').

Er konsekvensen af denne konstante pendulsvingning, at der således ingen artsforskel er på (samfunds)videnskab og kunst? Det mener vi naturligvis, at der er, men vi er varsomme over for alt for kategoriske sondringer. Roland Barthes foretog på tvetydig vis både en grænsedragning og utydeliggjorde den i en og samme konstatering af, at "videnskaben vil blive til litteratur i og med, at litteraturen ... allerede er, og altid har været, videnskab;

for det, som de humanistiske videnskaber i dag opdager ... har litteraturen altid vidst; den eneste forskel er, at litteraturen ikke har *fortalt*, hvad den ved, den har *skrevet* det” (Barthes 1986:10). Der eksisterer således ifølge Barthes en vis artsforskelse mellem at ’fortælle om’, hvordan tingene er – som videnskaben gør det – og ’skrive om’ dem – som litteraturen gør det (eller med Richard H. Browns (1977) ord kunstens ’skabelse’ af verden og videnskabens ’opdagelse’ af verden), men det er en forskel, som man efter vores mening både kan og bør forsøge at transcendere. Det er således vores opfattelse, at selv naturvidenskabsmanden (eller sociologen, der arbejder med ’naturvidenskabelige’ metoder) nødvendigvis må besidde en vis grad af litterær eller poetisk fantasi. Det indfangede Martin Deutsch på følgende måde:

Den menneskelige bevidsthed, herunder den kreative videnskabelige bevidsthed, kan ultimativt kun fungere ved at påberåbe sig potentielle eller imaginære sanseindtryk. Jeg kan ikke bevise, at den påstand, jeg netop har fremsat, er sand, men jeg har aldrig mødt en fysiker – i det mindste ikke en eksperimentelt arbejdende fysiker – der ikke tænker på hydrogenatomet ved at fremmane et visuelt billede af, hvad han ville se, såfremt den særlige atomare model, som han arbejder med, eksisterede på en skala, der var tilgængelige for sanseindtryk (Deutsch in Rockwell 1974:22).

Man kan sige, at virkelighedssimulerende computerprogrammer i dag gør det muligt for den eksperimentelt arbejdende fysiker, kemiker eller sociolog for den sags skyld at visualisere noget, der er så komplekst eller mikroskopisk, at det er usynligt for det blotte øje, men i tiden før disse teknologiske muligheds opkomst, i tiden før computere og sofistikerede mikroskoper, måtte en vis kunstnerisk fantasi sætte forskeren i stand til at *forestille sig* de faktiske fænomener, han eller hun undersøgte, også selvom denne forestilling ikke nødvendigvis afspejlede virkeligheden. Det er denne særlige fantasifulde forestillingsevne, som litteraturen eller kunsten i det hele taget kan bibringe, og som bevirker, at sociologen får lov til at tænke selv og tænke kreativt. I dag betyder fremvæksten af avancerede computerprogrammer, der kan processe store mængder af kvantitativ eller kvalitativ data, dog ofte, at fantasien sættes ud af spil til fordel for analyser, der bygger på logiske sammenhænge eller statistisk baserede sandsynlighedsberegninger. Som Peter L. Berger konstaterede i sin *Invitation to Sociology*, så ”fører koncentrationen på teknik i videnskaben som i seksuallivet ofte til impotens” (Berger 1963:24), og uanset om denne impotens er sociologisk eller fysiologisk funderet, så kan den utvivl-

somt ofte afhjælpes af forskellige former for inspiration, der atter kan sætte fantasien i gang. For Berger er sociologi ikke kun evnen til at sætte virkeligheden på matematiske formler, udregne korrelationer eller påvise kausalsammenhænge. En i sandhed moden sociologisk videnskab er derimod bevidst om, at den kan – og bør – praktiseres på en mangfoldighed af måder:

Når samfundsvidenskaberne bevæger sig fra deres entusiastiske pubertet til en mere tilbagelænet modenhed kan en ... grad af løsrivelse fra ens eget spil forventes, og det kan man faktisk allerede se tegn på. Da begynder man at betragte sociologien som ét spil blandt mange andre, et betydningsfuldt spil, men næppe det sidste ord om menneskelivet, og da kan man ikke blot udvise tolerance over for, men sågar en interesse i andre menneskers epistemologiske perspektiver (Berger 1963:186-187).

Det er med andre ord ikke et tegn på faglig usikkerhed eller mindreværd at søge inspiration i andre discipliner eller 'epistemologiske perspektiver', men snarere et tegn på faglig modenhed og selvsikkerhed. Derfor er det muligt, og endda vigtigt, at supplere, substantiere eller ornamentere en rendyrket 'videnskabelig' tilgang til studier af samfundet med en mere litterær eller poetisk.

Fra sociologisk fantasi til poetisk fantasi

Ovenfor rejste vi spørgsmålet om artsforskellen/artsligheden mellem sociologi og skønlitteratur og fremkom med det svar, at der selvsagt er forskel på videnskabelig fremstilling (beskrivelser af verden) og kunstnerisk udfoldelse (fortællinger om verden). Elizabeth Burns og Tom Burns beskrev ligeledes i deres *Sociology of Literature and Drama* indledningsvist, at "litteraturen er et forsøg på at forstå vores liv, [mens] sociologien er et forsøg på at forstå måderne, hvorpå vi lever vores liv" (Burns & Burns 1973:9). De indrømmede, at dette måske var en forsimplet sondring, men ikke desto mindre indfangende den de forskellige formål og fremgangsmåder, som litteratur og sociologi forfølger og benytter. Hermed skulle det stå klart, at der er tale om to forskellige domæner. Men er der mulighed for transferens fra en sfære eller et domæne til et andet, er der mulighed for at penetrere de potemkinkulisser, som skygger for de mulige ligheder, der også eksisterer mellem sociologi og litteratur? Et bekræftende svar herpå fordrer, at man anerkender, at viden-

skab kan være mere end blot den golde beskrivelse af virkeligheden, og at kunsten er mere end blot den fiktive fortælling om imaginære universer. Robert Nisbet gjorde sig i *Sociology as an Art Form* til talsmand for, at sociologi og kunst gensidigt kunne inspirere hinanden, og at sociologi *også* er en kunstform, ikke kun en videnskabsdisciplin:

Sociologien er utvivlsomt en videnskab, men den er også en kunstart, der får næring ... af præcis de samme typer af kreativ fantasi, som findes inden for sådanne områder som musik, billedkunst, poesi, skønlitteratur og drama ... De problemer, indsigter, forestillinger og former, der kommer til forskeren, stammer lige så ofte fra det ubevidste som fra det bevidste, fra bred, eklektisk og uorganiseret læsning, iagttagelse eller erfaring, fra at spekulere, skimme og drømme, fra glemte oplevelser og fra alt, der umiddelbart og bevidst er i sigte. De stammer lige ... så ofte fra 'venstrehånds'-processer bestående af følelse og intuition som fra 'højrehånds'-kanaler bestående af logik, empirisk orientering og fornuft (Nisbet 1976/2002:9-19).

Nisbets primære pointe er, i overensstemmelse med vores, at vi må udvide forståelsen af 'videnskab', også når det drejer sig om sociologien. Vi må anvende et dobbeltperspektiv – bestående af både 'højrehånds'-processer og 'venstrehånds'-kanaler – for at indfange den kompleksitet og mangfoldighed, som menneskelivet fremviser. Hidtil har sociologer velvilligt og i stigende grad lyttet til Charles Wright Mills' appel om at anvende et dobbeltblik som 'den sociologiske fantasi', hvorom han skrev, at "den sætter sin ejermand i stand til at forstå den større historiske scene i lyset af, hvad den betyder for forskellige individers indre og ydre livsforløb ... Den sociologiske fantasi sætter os i stand til at forstå historien og biografien og deres indbyrdes relationer i samfundet" (Mills 1959/2002:17-18). Dette dobbeltperspektiv er dog ikke kun sociologien forundt – Mills hævder, at det også kan findes blandt journalister og akademikere, kunstnere og borgere, videnskabsfolk og redaktører – men det står i skærende kontrast til "den rene og skære teknik", der grundet sit snæversyn ikke kan "udvikle et adækvat syn på samfundets totalitet" (Mills 1959/2002:215-216). Vi vil her argumentere for, at man for bedre at kunne forstå 'historien og biografien og deres indbyrdes relationer i samfundet' og for at 'udvikle et adækvat syn på samfundets totalitet' supplerer 'den sociologiske fantasi' med, hvad Richard H. Brown (1977) betegnede 'den poetiske fantasi', der bygger bro mellem klassiske epistemologiske modstandere som realisme versus romanticisme, fornuft versus følelser, objekti-

visme versus subjektivisme, nomotetisk versus ideografisk, verificering versus postulering, naturalisme versus impressionisme, virkelighed versus symbolik, videnskab versus poesi. 'Poesi' som kontrast til videnskab skal i denne sammenhæng forstås i den bredeste forstand som fiktion – det være sig digte, skønlitteratur, film osv. og kommer til udtryk gennem det, Brown betegner som 'kognitiv æstetik', som vi vender tilbage til senere.

Der findes utallige måder, hvorpå sociologien kan lade sig inspirere og supplere af den poetiske fantasi i form af f.eks. skønlitteraturen (jf. Clowers & Mori 1977; Coser 1963; Ofshe 1970). Fjodor Dostojevskijs 'kældermenneske' fra *Optegnelser fra en undergrund* såvel som Denis Diderots *Rameau's Nephew* kan på samme måde som Émile Durkheims studier fortælle noget om anomi, og om den sociale isolation og de psykiske ar denne efterlader. Hos såvel Gabriel Tarde, Robert E. Park, Peter Sloterdijk som Elias Canetti kan vi på videnskabelig vis lære om massen eller kollektiv adfærd, men vi kan ligeledes fra litterært hold som Émile Zolas *Germinal* eller Nathanael Wests *The Day of the Locust* få en om ikke empirisk underbygget så i det mindste lige så farverig indsigt. Ken Kesey's roman *Gøgereden* kan, ligesom Erving Goffmans studier af 'totale institutioner' eller David Rosenhans 'iscenesatte indlæggelser', fortælle os noget om, hvordan livet på institutioner for psykisk lidende udfolder sig. Franz Kafkas *Processen* og *Slottet* eller Charles Dickens' *Lille Dorrit* illustrerer, som Max Webers studier, den bureaukratiske administrations til tider uigennemskuelige og umenneskelige væsen og den irrationalitet, som rationaliteten kan fremme, mens William Goldings *Fluernes herre* kan fortælle noget om gruppedynamiske processer på samme måde som Muzafer Sherifs Robbers Cave-eksperiment eller Tomatsu Shibutanis klassiske smågruppestudier. Pointen er altså, at *såvel* sociologi *som* litteratur, *såvel* fakta *som* fiktion, kan give os et *indtryk* eller en *forståelse* af livet, som det udspiller sig – både på det psykiske, socialpsykologiske, sociologiske og historiske plan. Det billede, som sidstnævnte genre præsenterer, er naturligvis ikke sandfærdigt eller en direkte gengivelse af faktiske hændelsesforløb, men skønlitteraturen – som poesien, malerkunsten eller filmen – kan udfylde huller eller foreslå sammenhænge, som ikke umiddelbart foreligger i eksisterende sociologisk teoridannelse. Joan Rockwell konstaterer i *Fact in Fiction: The Use of Literature in the Systematic Study of Society*, at "sociale fakta kan afsløres gennem fiktion, og selv gennem fiktion af den mest usandsynlige slags" (Rockwell 1974:117), og Lewis Coser fremfører i *Sociology Through Literature*, at "fiktion ikke er en substitut for systematisk indsamlet og bekræftet viden, men den tilbyder samfundsforskeren et væld af sociologisk relevant materiale med en mang-

foldighed af indikationer og udgangspunkter for sociologisk teori og forskning” (Coser 1963:3). Hvis man således anerkender i stedet for underkender affiniteten mellem den sociologiske og den poetiske fantasi, findes der ifølge Joan Rockwell to generelle og forskellige måder, hvorpå man kan opnå eller deducere viden om faktiske forhold via fiktion:

- (1) Specifik information om, hvorvidt en given samfundsmæssig institution eller skik eksisterer eller eksisterede i det samfund, som skabte fiktionen (f.eks. en novelle eller roman), eller som udgjorde den kulturelle og værdimæssige ramme for fiktionen – det være sig teknologi, religion, lovgivning osv. Her vil man blandt andet være optaget af forholdet mellem ’skaberen’ og ’forbrugeren’ af fiktionen, for herved at kunne udsige noget *kausalt* om, hvilke forhold i samfundet, der *skabte* eller *formede* fiktionen – altså hvordan fiktionen er udtryk for en bestemt tidsepoke eller samfundsformation. Dette vil, efter vores vurdering, typisk være den ovenfor omtalte litteratursociologis – og herunder især den marxistiske litteratursociologis – domæne (jf. f.eks. Goldmann 1975; Lukács 1971).
- (2) Information om de værdier, normer og forventninger i samfundet, som kan *udledes* fra de holdninger, opfattelser og adfærdsformer, der udvises eller udføres af fiktionens persongalleri. Dette er, ifølge Rockwell, måske den vigtigste måde, hvorpå litterær fiktion kan bidrage til en forståelse af sociale fakta. Her er der altså tale om, at de måder, hvorpå hovedpersoner eller biroller i fiktionen gebærder sig eller handler på, kan fortælle os noget om det samfund og den tid, der beskrives, også selvom personerne er fiktive skikkelser, der aldrig har levet i ’den virkelige verden’.

Vi er fortalere for, at såvel (1) som (2) kan berige – ikke erstatte vel at mærke – sociologiens videnskabelige perspektiv på samfundslivet med skønlitteraturens fiktive perspektiv, og i denne sammenhæng er det primært sidstnævnte punkt, der optager os, eller hvad man også kunne kalde for ’social science fiction’.

’Social science fiction’ – utopi og socialrealisme

Det er vigtigt at understrege, at vi her gør os til talsmænd for en position,

der betoner *affinitet ikke identitet* mellem sociologi og skønlitteratur, altså slægtskab snarere end lighed. Videnskaben drejer sig *som udgangspunkt* om den eksakte gengivelse af en verden, der virkelig findes, mens litteraturen *som udgangspunkt* drejer sig om den fiktive gengivelse af en verden, der ofte ikke findes, som måske aldrig har fandtes, og som måske aldrig vil komme til at eksistere. Yole G. Sills har betegnet denne særlige genre 'social science fiction' [*fiktiv samfundsforskning*], som er kendetegnet ved "en betoning af det sociale landskab snarere end af den individuelle hovedperson, af udformningen af kunstige samfundsmodeller snarere end af interaktionen mellem fiktive modstykker til mennesker i den virkelige verden, af projektioner fra virkeligheden snarere end af variationer over faktiske sociale situationer" (Sills 1968:474). Begrebet, der spiller på en hybrid mellem samfundsforskning og science fiction, blev oprindeligt formuleret af den jødiske science fiction-forfatter Isaac Asimov, men vandt senere udbredelse som en måde at bedrive satirisk eller kritisk samfundskommentering på – tænk blot på H. G. Wells, Kurt Vonnegut, Robert Heinlein eller Ursula K. Le Guin, som med en rammende betragtning om forholdet mellem fakta og fiktion, videnskab og litteratur, indleder denne artikel (hendes omtalte far i citatet var den berømte antropolog Alfred Kroeber). Alle skrev de halvvejs utopiske, halvvejs socialrealistiske, halvvejs virkelighedsafspejlende romaner, der befandt sig i spændingsfeltet mellem virkelighed og utopi, fakta og fiktion. Sills definerede formelt 'social science fiction' som "skabelsen af imaginære verdener med henblik på at udforske potentielle samfundsudviklinger" (Sills 1968:473), og den videnskabelige værdi heraf var ifølge hende trefoldig:

Social science fiction er bemærkelsesværdig på flere niveauer: For det første som et kulturelt fænomen, for det andet som et medium for social kommentering og kritik, og for det tredje (måske parentetisk) som et behageligt modstykke til visse af de mere pedantiske selvtilfredsheder, som kendetegner samfundsvidenskabsfolk (Sills 1968:474).

Hun fortsætter dog noget overraskende med nærmest at nedgøre eller undskylde for den mangel på konventionel videnskabelighed, der lurar i social science fiction-forfatters virke:

Den viden om samfundsvidenskaberne, som mange af disse forfattere fremviser, er forståeligt nok naiv og overfladisk, eftersom den naturligvis bygger på sekun-

dære kilder indsamlet fra populariserede fremstillinger af de forskellige videnskabsdiscipliner. Meget af social science fiction-feltet er så amatøragtigt i stil og handling, at det selv efter de mest tolerante, kritiske standarder nærmest ikke kan påberåbe sig status som litteratur (Sills 1968:474).

Sills har utvivlsomt ret i, at store dele af social science fiction-feltet måske vanskeligt kan påberåbe sig rangen som verdenslitteratur, og dermed endnu mindre som videnskab, men det betyder ingenlunde, at det er værdiløst. I dag har 'social science fiction' som genre mistet en del af det momentum, som den nød i det 20. århundrede, hvor netop sammenblandingen mellem fiktion og fakta i en lang række noveller og romaner – med Aldous Huxleys *Fagre nye verden*, George Orwells *1984* og Evgenii Zamiatins *We* som de mest prominente eksempler – var medvirkende til at forme den politiske og videnskabelige bevidsthed i en verden delt mellem to supermagter og i en verden, der i store dele af hele århundredet var præget af krig og ødelæggelse. På den måde har social science fiction dybe rødder i såvel den righoldige utopiske og dystopiske litteratur på den ene side og klassisk science fiction på den anden. Derudover må vi ikke glemme det element af sociologisk indsigt, som genren også rummer. H. G. Wells noterede sig således i *An Englishman Looks at the World*, at

Sociologi må hverken blot være kunst, ej heller videnskab i den snævre betydning af dette ord, men viden, der gengives på fantasifuld vis, og med et element af personlighed, hvilket vil sige – i ordets fornemmeste forstand – litteratur ... Jeg tror faktisk, at udformningen af utopier – og deres dybdegående kritik – udgør den mest passende og særegne metode for sociologien (Wells 1914:205).

Social science fiction behøver dog ingenlunde udelukkende at relateres til disse anti-krigs-, dystopiske, kontrafaktiske eller stærkt politiserede skrifter, som Sills' noget snævre definition antyder, og som også genfindes andetsteds (jf. McNelly & Stover 1972; Polsby 1982). Social science fiction kan også udvides til at gælde den mere almene relation mellem samfundsvidenskab og litteratur (jf. Jacobsen 2002; Lackey 1994) ved at påpege, hvordan mennesker opfører sig under virkelighedstro – men ganske vist fiktive – samfundsmæssige former, hvilket William Goldings *Fluernes herre* er et klassisk, men ikke enestående eksempel på.

Social science fiction er udover sit slægtskab med utopi og dystopi desuden stort set identisk – men behøver dog ikke være det – med, hvad vi også betegner som 'socialrealisme', der i Danmark ofte associeres med Hans Kirk,

Hans Scherfig og H. C. Branners arbejde. Socialrealismen, på samme måde som filmverdenens *cinéma vérité*, stod og står til stadighed på en og samme tid både på skuldrene af og i skærende kontrast til naturalismens realismefetich – at det er *virkeligheden og kun virkeligheden*, der har betydning – og formålet var ofte, f.eks. i form af Bertolt Brechts såkaldte stilistiske princip 'V-effekten' (*Verfremdung*), gennem kunsten at få mennesker til at forstå deres fremmedgjorte virkelighed og vejen herudaf. Den socialrealistiske kunst – bøger såvel som film og teaterforestillinger – kan virke som et vækkeur, der bryder den illusionens dvaletilstand, som virkeligheden eller tingenes tilstand, de nu engang er, opstiller for mennesker. Derfor står den socialrealistiske udvikling af social science fiction også som diametral modsætning til eksempelvis surrealismen, der gennem sin fremstillingsform forvrænger eller opløser virkeligheden i en sådan grad, at mennesker ikke er i stand til at sætte lighedstegn mellem fakta og fiktion. Social science fiction behøver dog ingeniunde have en sådan progressiv, marxistisk-inspireret og socialrealistisk baggrund. Desuden forefindes social science fiction ikke kun som et appendiks til sociologien (jf. Clowers & Mori 1977; Greenberg 1975; Hills & Hills 1968; Milstead et al. 1975; Somerville 1975), da eksempelvis også antropologien har oplevet en lignende interesse for overgangen mellem fakta og fiktion og de muligheder, der ligger heri for bedre at forstå den ofte fremmedartede omverden, man undersøger (jf. Mason et al. 1974; Stover 1973). Det samme gør sig for øvrigt gældende for politisk videnskab (Blotner 1955; Clowers & Letendre 1973; Green & Walzer 1969; Holland 1968; Howe 1957), i forhold til psykologien og socialpsykologien (Fernandez 1971; Grant 1987; Shrodes, van Gundy & Husband 1943; Stone & Stone 1966) og med henblik på organisationsstudier (Holzer, Morris & Ludwin 1979; McCurdy 1973, 1987; Puffer 1991; Waldo 1968). Social science fiction har således sine fortrin, men som Sills afslutter sin præsentation af social science fiction også sine ulemper:

Uden at overbetone den iboende betydning af social science fiction, forekommer det ønskværdigt at undersøge de mange måder, hvorpå samfundsvidenskabernes begreber forvrænges og misrepræsenteres af en genre inden for litteraturen, der når ud til en omfattende offentlighed og bibringer en yderligere indikation på folkelige fortolkninger af samfundsforskerens rolle i samfundslivet (Sills 1968:480).

Social science fiction er en bevidst forvrængning og misrepræsentation af virkeligheden, som den findes 'derude'. Den er ofte snarere et spejlbillede af den indre verden, der findes 'derinde' i forfatterens bevidsthed. Social science fic-

tion, i sin sløring af forholdet mellem fakta og fiktion, viser os dog vekselvirkningen mellem bevidsthed og omverden, mellem fakta og fantasi, hvilket bevirker, at der må være en vis grad af sandhed selv i denne genre.

Skønlitterære 'sandheder', sensitiv erkendelse og kognitiv æstetik

Pablo Picasso udtalte engang, at "kunsten er en løgn, der hjælper os til at se sandheden mere klart". Sjældent kan kunst dog leve op til de formelle kriterier for sandhed, som videnskaben stræber efter, og derfor har spørgsmålet om skønlitteraturens sandhedsværdi ofte været et omdiskuteret tema i såvel sociologi som filosofi (jf. Sirridge 1975; Sparshott 1967; Stern 1965). For at undgå misforståelser eller forvirring i forhold til 'sandheden' eller 'virkeligheden' indledes mange romaner eller film derfor med forfatterens eller instruktørens påmindelse om, at "alle navne, roller og begivenheder i denne bog/film er fiktive, og enhver lighed med virkelige personer, steder eller hændelser er udelukkende tilfældig og utilsigtet". Trods denne hyppigt gentagne selverkendelse er det ikke vanskeligt at dokumentere, hvordan virkeligheden i store dele af den vestlige skønlitterære tradition er blevet fordrejet og misrepræsenteret, og Jeremy Bentham gjorde sig derfor til talsmand for følgende forholdsvis uforsonlige synspunkt:

Al poesi er fejlagtig gengivelse. Faktisk findes der mellem poesien og sandheden en naturlig modsætning: falske moralopfattelser og fiktive naturfremstillinger. Poeten har altid behov for noget usandfærdigt ... Hans metier består i at stimulere vores lidenskaber og opildne vores fordomme. Enhver form for sandhed og nøjagtighed er dødbringende for poesien (Bentham i Brown 1977:26).

Også Joseph Margolis (1965) var særdeles skeptisk over for fiktionens såkaldte 'sandheder' og afviste gennem syv indsigelser – herunder blandt andet om det umulige i inferens fra fiktion til virkelighed og om forfatterens uundgåelige subjektivitet – pure dens berettigelse som afspejling af den faktiske virkelighed. Og for nyligt udtrykte Richard Epstein i sit studium af George Orwells forfatterskab, der notorisk var præget af en social science fiction-tilbøjelighed, følgende:

Jeg har [altid] været dybt mistænksom i forhold til den dramatiske sammenkædning af skønlitteratur og samfundsvidenskab. Den skønlitterære forfatter har

ingen forpligtelser til at opspore sandheden, når han skriver fiktion. Men den pris, der betales for denne frihed – eller skulle man snarere sige selvoptagethed – er, at fiktionen ikke kan betragtes som om, at den er en repræsentativ instantiering af en vis generaliseret eller underliggende samfundstilstand på grund af den åbenlyse risiko for, at virkeligheden forskønnes eller fabrikeres. Det er ganske enkelt alt for let for romanforfattere – eller nutidens dokumentariske dramatikere – at skifte fra et perspektiv til et andet (Epstein 2005:52).

At skønlitteraturen således kun sjældent kan leve op til konventionelle sandhedskriterier som eksempelvis 'kohærenskriteriet' (at noget kun er sandt, hvis dets enkeltdelen er foreneligt med det mest omfattende sætningssystem) eller 'korrespondancekriteriet' (at noget kun er sandt, hvis det svarer til noget i virkeligheden), der ofte bygger på positivistiske videnskabsidealiser, har bevirket, at dens status i sociologien har været desavoueret til fordel for statistik, surveys og logiske eller kausale sammenhænge, som vi omtalte ovenfor. Konsekvensen har været, at samfundsforskere, der ligger under for det, Mills kaldte den 'metodologiske hæmning', "ofte nægter at fremsætte nogen betragtninger over det moderne samfund, med mindre de har været igennem Det Statistiske Rituals fine kværn", og de forveksler ofte ukritisk metodisk præcision med 'sandheden' eller 'empiri' (Mills 1959/2002:79).

Selvom der således hyppigt har været rejst tvivl om sandhedsværdien og videnskabeligheden af skønlitteraturen, har mange dog også indtaget en mere pragmatisk og diplomatisk indstilling til den nytte og indsigt, som faktisk kan udledes af kunsten. Mary Sirridge (1975) gjorde sig eksempelvis til talskvinde for, at skønlitteraturen præsenterede læseren (og herunder også sociologen) for visse 'generelle sandheder' om samfundet, mens mere specifikke sandheder dog vanskeligt lod sig aflæse af litteraturen, og Francis Sparshott (1967:4) konstaterede, at "forfatteren opfinder ikke en verden *ex nihilo*", men udstikker visse specifikke spor, som vi efterfølgende selv udfylder med vores egen generelle viden. Sparshott mente desuden slet ikke, at Sandheden med stort S var fiktionens målsætning, men at den derimod sigtede mod at skabe antydninger eller propositioner om verden. Man kan sige, at skønlitteraturens 'beviser' er uendelige og uindskrænkede, hvorimod sociologiens bevisførelse i sidste instans må tilbageføres til en faktisk eksisterende virkelighed. Laurent Stern (1965:205) udtrykte videre, at en værdsættelse af litteraturen – som han for øvrigt ikke mente, besad nogen formel sandhedsværdi – fordrede læserens (eller for den sags skyld sociologens) 'velvillige ophævelse af tvivl' om det, der beskrives. Spørgsmålet er dog, om man som sociolog

overhovedet kan tillade sig denne velvillige ophævelse af tvivl i anvendelsen af fiktion? Vores svar er nødvendigvis vægelsindet – på den ene side bør sociologen beskæftige sig med faktuel viden, men på den anden side er det en indskrænket sociolog, der ikke kan finde inspiration i fiktionens univers. Vi må derfor anerkende, at det er en anden *type* af sandhed, end den, der bygger på replicerbar, verificerbar eller falsificerbar viden. Den filosofiske æstetiks 'fader' Alexander Gottlieb Baumgarten (1968) betegnede denne særlige form for sandhed 'sensitiv erkendelse', mens Richard H. Brown (1977) senere definerede stort set samme fænomen som 'kognitiv æstetik' bestående af 'symbolsk realisme' og 'perspektivistisk viden'. Fælles for begge disse tænkere er kort fortalt, at de ved at bygge bro over traditionelle dikotomier bryder med en rationalistisk eller positivistisk opfattelse af den videnskabelige erkendelses fortrinsret ved at betone, at erkendelse også kan rumme andre elementer så som intuition, skøn, fornemmelser og følelser. På dansk grund har Torben Beck Jørgensen i *Magtens spejl: Myndighed og borger i skønlitteraturen* eksemplificeret denne sensitive erkendelse eller kognitive æstetiks videnskabelige værdi og potentiale ved at fremføre:

Det er meningsløst at tale om, at en roman skal være efterprøvbar! ... Litteraturen skaber ikke nødvendigvis 'rigtig' viden, dvs. korrekte og detaljerede beskrivelser af objektive, konstaterbare ydre forhold. Den går bagom, sandsynliggør handlingsforløb, lader os følge personen indefra, mens han handler ... Litteraturen kan skabe provokerende viden, dvs. viden der ikke passer ind i eksisterende tankekemaer. Den rejser problemer og stiller spørgsmål ved det eksisterende. Er det nu sådan? Behøver det at være sådan? (Jørgensen 1986:233-234).

Ved at argumentere på den måde følger Jørgensen i fodsporet på Lewis Cosers klassiske pointe om, at "litteraturen, selvom den også er meget andet, er et vidnesbyrd om og et udtryk for sociale forhold. Den er en vedvarende kommentering på adfærd og moral" (Coser 1963:2), og ifølge Robert Blauners (1964:426) anmeldelse af netop Cosers bog *Sociology Through Literature* kan litteraturen således tjene til "at illustrere de universelle og kulturelt varierende træk ved særlige sociale institutioner". For nyligt konstaterede Austin Harrington ligeledes i sin gennemgang af, hvad sociologer i dag kan lære af at læse Robert Musils klassiker *The Man Without Qualities*, at "litteraturen kan være sand på en anden måde [end faktuel sandhed], der kan beskrives som dens evne til at åbne hverdagserfaringen op for meningsfuld indsigt og skabe 'betydningsvæv' mellem vores verdens objekter"

(Harrington 2002:51). Selvom den skønlitterære romanforfatter, som her Robert Musil, måske hævder, at der i deres fremstilling ”ikke vil blive gjort noget seriøst forsøg på ... at indgå i en konkurrence med virkeligheden” (Musil in Kermode 1973:214), har vedkommende ikke desto mindre en særlig interesse i at gengive og fremstille verden i et skær, som forfatteren i et vist omfang selv *oplever* som virkelighedstro, og på den måde adskiller den skønlitterære forfatter og den faktisk arbejdende sociolog sig måske ikke så meget fra hinanden. Som Robert Redfield bemærkede:

På samme måde som den skønlitterære forfatter må sociologen projicere den indlevende forståelse, som han besidder af mennesker med motiver, drømme og moralske vurderinger, ind i det tematiske område, der undersøges. Hverken det ene eller det andet felt kan klare sig uden denne form for forståelse (Redfield 1948:184-185).

Heri er vi helt og holdent enige. Vi argumenterer således for en udvidelse (ikke en udvanding vel at mærke) af sandhedsbegrebet og for en opblødning (ikke en ophævelse vel at mærke) af grænsedragningen mellem sociologi og skønlitteratur for mere fyldestgørende at kunne værdsætte den viden, som sidstnævnte trods alt tilvejebringer. Vi er dermed heller ikke uenige med Peter Laslett (1976), der brugte metaforen om ’at se den forkerte vej gennem teleskopet’, når det drejede sig om at anvende litteraturen som kildemateriale i historiske studier. Vi ser ikke, hvordan verden *faktisk* så ud, ved at læse om den i f.eks. Shakespeares værker – vi ser, hvad *Shakespeare* så eller ønskede, at vi skal se. Laslett gjorde sig til talsmand for, at man triangulerede denne type af litterært ’bevismateriale’ med statistiske undersøgelser for at styrke validiteten og ellers i øvrigt anvendte ’troværdighedsprincippet’ for at vurdere kvaliteten af de skønlitterære kilder. Men vi er samtidig også enige med Ann Game og Andrew Metcalfe, der i bogen *Passionate Sociology* udtaler: ”Selvom forskeres fakta og forfatteres fiktion skabes under vidt forskellige faglige restriktioner, forsøger begge at simulere og fortælle sandheder om en verden, som ingen af dem har umedieret adgang til” (Game & Metcalfe 1996:63). Både sociologi og skønlitteratur er udtryk for medieret viden – viden, der filtreres gennem selektive iagttagelser, person-psykologiske omstændigheder, sprogets indbyggede begrænsninger og historisk-strukturelle receptionsforhold. Dette påvirker naturligvis *såvel* sociologiens *som* skønlitteraturens udsigelseskraft, og hvor sociologien nødvendigvis må stræbe efter ’sandhed’, er der ingen tvivl om, at skønlitteraturen ikke desto mindre kan bibringe os ’indsigt’.

Trods disse forbehold og forslag til, hvordan skønlitteraturens sociologiske 'sandhedsværdi' forøges, er der dog ingen tvivl om dens anvendelsesmuligheder. På det mere konkrete plan foreslog Austin Porterfield (1957:421) for efterhånden mange år siden tre måder, hvorpå anvendelsen af litterære kilder kreativt kan berige sociologien: For det første til at eksemplificere begreber, for det andet til at livagtiggøre forskellige discipliners kildemateriale ved at nedbryde de konventionelle disciplinære eller institutionelle grænse-
sedragninger mellem samfundsvidenskaberne og humaniora, og sidst til at lokalisere slægtskabet mellem sociologens individuelle behov, situation eller problemer og dem, der fremvises af personerne i fiktionen. Desuden var Melvin Vincent (1936) fortalende for, at skønlitteraturens sociologiske berettigelse primært skulle findes i dens evne til at belyse særligt 'regionale forhold' i det amerikanske samfund og altså ikke store strukturelle eller nationale forskydninger. Man kan dog også, som Mabel Elliott og Francis Merrill (1934) i deres "Literary Indices of Social Disorganization", vælge at se på, hvordan man gennem litteraturen kan aflæse samtidens samfundsmæssige barometer i forhold til f.eks. kriminalitet, kønsroller, økonomisk forandring eller seksualmoral (jf. også Filmer 1969). Her kan litteraturen angive en indikation på, hvor samfundet muligvis kommer fra og er på vej hen og måske endda hvorfor og med hvilke konsekvenser, som den tidligere omtalte 'afspejlingsteori' ville påstå. Ifølge Cheryl Laz (1996) tjener fiktion tre særlige formål i forhold til sociologisk – eller anden videnskabelig – forståelse:

- (1) Den *fremmedgør* [*make strange*], hvorved det velkendte gennem en defamiliariserende skepticisme gøres fremmedartet, doxa opløses, og derved kastes der nyt lys over alt det, der tages for givet.
- (2) Den *fantasigør* [*make believe*], hvorved der skabes hypotetisk-spekulative forestillinger eller kreative tankeeksperimenter om, hvordan samfundsmæssige forhold kunne se ud eller måske engang kommer til at se ud.
- (3) Den *virkeliggør* [*make real*], hvorved anvendelsen af abstrakte sociologiske begreber og 'anonyme' teorier bringes i samspil med mere konkrete beskrivelser af bestemte mennesker og deres handlinger, motiver, ønsker, drømme osv. fra fiktionens verden.

Når skønlitteraturen både fremmedgør, fantasigør og virkeliggør på en og samme tid, hvilke kriterier skal vi da anvende for at vurdere, hvorvidt skøn-

litteraturen rummer et kim af sandhed om den faktiske sociale verden, som sociologer interesserer sig for? Der er ingen tvivl om, at skønlitteratur, film eller teaterforestillinger ikke fortæller os sandheden om verdens faktiske beskaffenhed – eller i hvert fald ikke 'hele sandheden' eller den såkaldt 'skinbarlige sandhed'.

Skønlitteratur som sociologisk læring

Udover at fungere som inspirationskilde for sociologisk forskning og sparring for teoridannelse kan skønlitteratur, og kunst i bredere forstand, også anvendes frugtbart i forbindelse med undervisning, didaktik og pædagogik. Som vi nævnte indledningsvis, underviser vi ofte selv ud fra devisen om, at sociale forhold eller samfundsmæssige problemer på kreativ vis kan belyses ud fra andre kilder en konventionel empirisk materiale. Vi er naturligvis ikke alene i at anlægge dette perspektiv. I fagtidsskriftet *Teaching Sociology* og beslægtede tidsskrifter har der således i årtier efterhånden verseret diskussioner om og været dokumenteret anvendelsen af skønlitteratur i sociologiske undervisningssammenhænge (jf. Berg 1992; Corbett 1994; Cosbey 1997; Hegtvedt 1991; Hendershott & Wright 1993; Laz 1996; Lackey 1994; Lena & London 1979; Miley 1988; Samuels 1987; Sullivan 1982). Hovedpointen fra disse mange erfaringer er, at man i undervisningssituationer med fordel kan trække på en lang række sociologisk-litterære kilder så som Lewis Cosers (1963) *Sociology Through Literature*, Jane Dabaghians (1970) *Mirror of Man* og Richard Ofshes (1970) *The Sociology of the Possible*, der alle er kommenterende antologier, som er særdeles nyttige ressourcer for at belyse og forstå centrale sociologiske problemstillinger. Man kan ligeledes trække på Joseph E. Faulkners (1987) *Sociology Through Humor*, hvori han viser, hvordan samfundslivet kan forstås gennem den litterære humors ofte satiriske eller sarkastiske fremstilling.

Mere specifikt har Robert Alun Jones (1975) givet en skitseagtig oversigt over, hvordan en enkelt sociologisk grundbog – i dette tilfælde Peter L. Berger og Birgitte Berger (1972) – kapitel for kapitel kunne suppleres med skønlitterære tekstuddrag, og hans efterfølgende evaluering af det specifikke forløb bekræftede, at de sociologistuderende i overvejende grad fandt, (1) at undervisningen af sociologi gennem litteratur var en god pædagogisk metode, (2) at litteraturuddragene var interessante, og (3) at litteraturudvalget havde været gavnligt for deres forståelse af sociologiske problemstillinger.

Dette er et eklatant udtryk for, hvad man kan kalde 'eksemplarisk sociologisk læring' – om disse eksempler så er fiktive eller faktiske, er ikke det altafgørende, så længe de bidrager til at skærpe de studerendes sociologiske bevidsthed. Den læringsmæssige kvalitet ved skønlitteraturen kan opsummeres af Paul Ricoeurs konstatering af, at "fiktionens chokeffekt gør virkeligheden problematisk ... [Den] gør det muligt for os at se verden i et andet lys; den forstærker vores perspektiv på verden" (Ricoeur 1979:139). Således kan skønlitterære eksempler eller tekstuddrag – gerne i kombination med sociologisk faglitteratur af teoretisk og empirisk karakter – medvirke til, at de studerende kan sætte samfundet eller dele heraf i relief, eller at deres common-sense-betragtninger og hverdagsbevidsthed udfordres og udvikles.

I sidste instans er det dog, som Lewis Coser konstaterede, kun den konkrete "anvendelse i klasseværelset, der kan vise os, hvorvidt undervisning af sociologi gennem litteratur faktisk beriger og belyser temaet, og hvorvidt den litterære fantasi kan stimulere den sociologiske fantasi" (Coser 1963:7). Ikke kun som katederundervisning, men også som seminarøvelser, eksamensopgaver eller måder at nå offentligheden på kan skønlitteratur eller poetiske teknikker understøtte sociologien. At skrive sociologiske essays er eksempelvis en måde, hvorpå sociologen mere frit og uforpligtende, og i en mere personlig stil og sprogbrug, kan videreformidle sociologiske budskaber eller fortolkninger (Strandbakken 1998; Østerberg 1996), og mange af de store afdøde eller nulevende sociologer – tænk blot på Georg Simmel, Erving Goffman eller Zygmunt Bauman – specialiserede sig i den sociologiske essayskrivning. Chad Lackey (1994) anbefalede ligefrem, at de sociologistuderende skulle opøves i kunsten at skrive litterære essays om sociale problemstillinger, hvilket ikke blot stilistisk, men også analytisk, kunne styrke deres sociologiske fantasi, og Janet Cosbey (1997:228) bemærkede, at "en fordel ved de studerendes anvendelse af fiktion i analysearbejdet er, at analysen ikke udføres *for* den studerende, men *af* den studerende". Det er således kun fantasien og viljen, der sætter grænser for sparringen mellem skønlitteratur og sociologi. På baggrund af studier af skønlitterære bøger om tilsynsværgers arbejde med kriminelle angav Ronald Corbett (1994) således fem forskellige forslag til, hvordan skønlitterære kilder i almindelighed kan inspirere sociologisk arbejde i en mangfoldighed af sammenhænge:

- (1) *Fiktion som kreativ etnografi*: I deres portrættering af samfundsmæssige forhold kan romaner eller noveller tilbyde ens sociologiske analyser

nye indsigter i forhold til et tema, der kan supplere gængs empirisk/etnografisk materiale – i dette tilfælde specifikt i forhold til kriminalitet, afgivelse og straffesystemet. Tag som arketypisk (men for ham dog forholdsvis atypisk) eksempel herpå Émile Durkheims (1951:278ff) studium af selvmord, hvor han udover at trække på konkret statistik og faktiske case-fortællinger også i udviklingen af sin selvmordstypologi trak på og henviste til litterære eksempler som Alphonse de Lamartines *Raphaël* og en række andre klassiske tekster. Et mere kendt eksempel er nok Marshall Bermans (1982) monumentale læsning af Jean-Jacques Rousseau, Johan Wolfgang von Goethe og Fjodor Dostojevskijs forfatterskaber i hans analyse af modernitetens iboende ambivalens.

- (2) *Fiktion som øvelse i professionssociologi*: Fiktionsbaserede bøger kan også belyse forandringer i professioner, forholdet mellem individer og deres arbejde og forholdet mellem en given profession (her tilsynsværges) og det omkringliggende samfund. Fiktion kan forøvrig anvendes i de fleste faglige sammenhænge, også professionssociologien.
- (3) *Fiktion som redskab i undervisningen*: Skønlitteratur kan eksemplificere og illustrere introduktionen af sociologiske grundbegreber og problemstillinger i undervisningssammenhænge. Hvad fiktive gengivelser mangler med hensyn til præcision, kompenserer de til gengæld for med medrivende fortællinger, der afføder forståelse og genererer empati hos læseren eller tilhøreren. Derudover kan inddragelsen af skønlitteratur (eller film) også vække og stimulere de studerendes interesse for sociologien og overbevise dem om anvendeligheden af deres egen disciplin i forståelsen af virkeligheden.
- (4) *Fiktion som redskab i konsulentarbejde i organisationer*: Fiktive casestudier af organisationer, snarere end faktiske studier, kan her tjene som en *icebreaker* over for ledelse, rekvirenter eller andre samarbejdspartnere og kan skabe konstruktive muligheder for sammenligninger mellem fakta og fiktion (jf. også Czarniawska 1999). Disse casestudier kan desuden medvirke til at nedbryde stereotyper, trivialiteter eller misinformationer, der er fremherskende om organisatoriske sammenhænge, og som ofte afspejles i fiktionen.
- (5) *Fiktion som redskab i professionel udvikling*: I forhold til afholdelse af seminarer, undervisning, workshops eller konferencedeltagelse kan fiktion både for ens egen skyld og for de tilhørernes være en stimuleren-

de kilde til at eksperimentere med alternative og underholdende undervisnings- og formidlingsformer, der kan supplere mere konventionelle, og efter nogens mening kedsommelige, teknikker (jf. også Touster 1982).

Ikke blot skønlitteratur i bogform, men også film – dokumentariske, krimier, historiske eller lignende – kan fungere som inspiration for studerendes eller skolede forskeres til tider træge sociologiske fantasi (jf. Berg 1992; Pescosolido 1990; Tolich 1992). Om der er tale om Charles Chaplins *Moderne tider*, Michael Moores *Roger og mig* eller Woody Allens *Annie Hall* er ikke pointen – det vigtige er, at der i det materiale, der anvendes, kan drages paralleller til den virkelighed, som mennesker *faktisk* oplever. Derudover stiller det naturligvis fordringer til undervisernes indsigt i og overblik over det litterære eller filmiske felt, så det materiale, der inddrages, så konstruktivt som muligt kan supplere sociologien. Sidst, men ikke mindst, kan inddragelsen af litterære kilder eller litterære teknikker i sociologien også tjene et rent pragmatisk hensyn, som Kingsley Amis formulerede ved at sige, at ”al den litteratur, de studerende frivilligt læser, kan ikke udelukkende være noget skidt” (Amis in Stover 1973:471).

Udover den rent pædagogiske eller læringsmæssige dimension i skønlitteratur eller film er der ifølge Allen Merriam (1988:61) også mulighed for, at fiktion kan vise sig som ”et nyttigt redskab for udviklingen af en dybere forståelse og forbedret kommunikation mellem mennesker med forskellig kultur, racemæssig og etnisk baggrund”, fordi den tilvejebringer en indsigt i, hvordan andre lever og under hvilke forhold. På denne måde bliver litteraturen med Merriams ord et ’vindue’, hvorigennem læseren kan skimte andre værdisystemers måde at fungere på. Der findes således såvel forskningsmæssige, undervisningsbegrundede som mellem menneskelige årsager til at overveje muligheden for gensidigt at lade sociologi og poesi berige hinanden.

Behovet for horisontudvidelse

Litteraturen, som pendant til videnskaben, er ikke blot et passivt fænomen henvist til støvede bibliotekshylder – den kan potentielt forandre ikke bare vores forståelse af verden, men også verden i sig selv (Downs 1983). Den kan også forandre videnskaben i almindelighed og samfundsvidenskaben, herun-

der sociologien, i særdeleshed. Det, vi i det ovenstående har plæderet for, er en metodisk horisontudvidelse inden for sociologien og beslægtede samfundsvidenskaber i forhold til en værdsættelse og anvendelse af mere fiktionsbaserede kilder – i forskning såvel som i undervisning. Den store gevinst, som sociologien og relaterede samfundsvidenskaber kan opnå af skønlitteratur og andre mere fiktive input, bør med andre ord ikke undervurderes. Som vi har betonet ovenfor, er det naturligvis vigtigt at være varsom med ikke at forveksle fakta og fiktion – vi skal undgå det, som Clifford Geertz (1973) kaldte 'udviskningen af genrer'. Anvendelsen af skønlitterære kilder er dog ej heller udtryk for en fortynding eller 'bastardisering' af sociologien, som kritikere ville hævde. Der er naturligvis kvalitetsforskel på litteratur, som der er det på sociologi, men at nogen former for sociologi forekommer os dårligt eller ligeegyldigt, afholder os jo ikke fra selv at kunne eller ønske at gøre det bedre. Vi bør naturligvis være lydhøre over for forbehold i vores benyttelse af alternative kilder, som eksempelvis Ronald Corbetts advarsel om kun at benytte 'kvalitetsfiktion':

Hvadenten det er som en kraftfuld, om end ukonventionel form for sociologisk analyse, som et livligt undervisningsredskab eller som et instrument, der kan anvendes i forbindelse med konsulent- og undervisningsopgaver, kan et begrænset omfang af kvalitetsfiktion om sociale temaer berige vores forståelse. Men ikke uden visse forbehold: Vi må skelne kvalitetsfiktion fra pulp, og en overdreven anvendelse kan udlægges som om, at man giver efter for en sociologisk analfabetisme. Inden for disse grænser kan en talentfuld skønlitterær forfatter kaste lys over vores samfund, berige vores konsulent- og undervisningsopgaver og forbinde sociologien med bredere kulturelle strømninger (Corbett 1994:314).

Trods denne formanende advarsel er der ingen tvivl om, at 'samfundet' – sociologiens genstandsfelt – kan belyses konstruktivt og kreativt gennem andre briller end de sociologiske, der kan bidrage til at styrke vores sociologiske blik på verden. Som Lucien Goldmann klassisk formulerede det:

På et hvilket som helst tidspunkt præsenterer den samfundsmæssige og historiske virkelighed sig altid som en ekstremt kompleks sammenblanding, ikke af strukturer, men af strukturerings- og destruktionsprocesser, og undersøgelsen heraf vil ikke have tilstrækkelig videnskabelig karakter indtil den dag, hvor de overordnede processer er blevet klarlagt med en tilstrækkelig grad af stringens. Det er netop her, at det sociologiske studium af litteraturens mesterværker opnår en særlig værdi for den mere almene sociologi (Goldmann 1967:511-512).

Litteraturen fortæller ganske vist ikke videnskabelige sandheder om verdens faktiske tilstand eller beskaffenhed, men den kan medvirke til at afdække og illustrere de grundlæggende og overordnede samfundsmæssige mekanismer og processer og deres konsekvenser for enkeltindviders eller grupperes følelsesliv, handlinger, motiver osv. Vi støtter således Frank Raymond Leavis, der for mange år siden konstaterede:

Uden det sensibiliserende kendskab til sprogets subtiliteter og indsigten i forholdet mellem abstrakt eller generel tænkning og den konkrete menneskelige erfaring, som kun den øvede frekventering af litteraturen kan bibringe, vil den tænkning, der opstår af sociologiske og politologiske studier, være uden den nerve og kraft, som den burde besidde (Leavis 1952:194).

Trods vores store veneration og sympati for skønlitteraturen og dens muligheder i forhold til sociologisk forskning går vi dog ikke så langt som eksempelvis De Witt Parker, der i sin analyse af kunstens fortræffeligheder skrev, at "der er mere, der kan læres af den menneskelige bevidsthed i dens levende virkelighed fra studiet af en hvilken som helst kunstart end fra de fleste af de psykologiske og sociologiske bøger" (Parker 1926:178). Sociologi er sociologi, og skønlitteratur er skønlitteratur, men vi bør være åbne over for at drage nytte af at udvide vores horisont og anlægge nye, og til tider, alternative eller sågar uafprøvede perspektiver. Det er denne måde, hvorpå sociologien forandrer, og altid har forandret, sig. Peter L. Berger mente, at "sociologien er et bredspektret, åbent og frigjort perspektiv på menneskelivet. Sociologen er i bedste fald et menneske med smag for andre lande, der inderst inde er åben over for det umådelige væld af menneskelige muligheder, og som er ivrig efter at opdage nye horisonter og nye verdener bestående af menneskelig mening" (Berger 1963:67). Det er disse horisonter og det umådelige væld af muligheder, de tilbyder, som vi bør være lydhøre og åbne over for. Lad os derfor, for nuværende, afslutte denne kommenterende oversigtsartikel med Robert Musils indsigtsfulde og smukke sontring mellem 'virkelighedssansen' og 'mulighedssansen', som malerisk indfanger nødvendigheden af at bevæge sig udover førstnævnte og ind i sidstnævnte:

Hvis der findes noget, der hedder virkelighedssansen [*sense of reality*] – og ingen vil benægte dens eksistensberettigelse – må der også findes noget, man kan kalde mulighedssansen [*sense of possibility*]. Enhver, der besidder den, siger eksempelvis ikke: Her er der sket, vil der ske, må der ske dette eller hint. Han anvender sin fantasi og siger: Her hænder der, eller burde der hænde, dette eller hint. Og hvis

man fortæller ham, at noget *er* på den måde, det er, tænker han: Jamen, det kunne nok lige så vel være på en anden måde. Så mulighedssansen kan direkte defineres som evnen til at tænke over, hvordan alt 'lige så vel' kunne være, og den lægger ikke mere vægt på det, som er, end på det, som ikke er. Man vil opdage, at konsekvenserne af en sådan kreativ indstilling kunne vise sig at være bemærkelsesværdige, og uheldigvis bevirker de ikke sjældent, at de ting, som andre mennesker værdsætter, forekommer forkerte, og de gør de ting, andre forbyder, tilladelige, eller får sågar begge dele til at forekomme ligegyldige. Man siger, at den slags mulighedsmennesker lever i et ædlere væv, et tågedisens væv af forestillinger, fantasi og en konjunktiv atmosfære (Musil 1953/1996:12).

Litteratur

- Albrecht, Milton C. (1954): "The Relationship of Literature and Society". *American Journal of Sociology*, 59 (5):425-436.
- Antoft, Rasmus, Michael Hviid Jacobsen & Feiwei Kupferberg (2007): "Kreativ kvalitativ sociologi - om kunstneriske processer og praksisser i samt parallel-ler til sociologien", in Rasmus Antoft, Michael Hviid Jacobsen, Anja Jørgensen & Søren Kristiansen (red.): *Håndværk & Horisonter – Tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Barthes, Roland (1986): *The Rustle of Language*. Oxford: Blackwell.
- Baumgarten, Alexander Gottlieb (1968): *Filosofiske betragtninger over digtet*. København: Eccers Forlag.
- Berg, Ellen Ziskind (1992): "An Introduction to Sociology Using Short Stories and Films: Reshaping the Cookie Cutter and Redecorating the Cookie". *Teaching Sociology*, 20 (4):265-269.
- Berger, Bennett (1957): "Sociology and the Intellectuals: An Analysis of a Stereotype". *Antioch Review*, 17 (3):275-290.
- Berger, Morroe (1977): *Real and Imagined Worlds: The Novel and Social Science*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Berger, Peter L. (1963): *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Berger, Peter L. & Birgitte Berger (1972): *Sociology: A Biographical Approach*. New York: Basic Books.
- Berman, Marshall (1982): *All That Is Solid Melts Into Air: The Experience of Modernity*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Blauner, Robert (1964): "Review of Lewis Coser: *Sociology Through Literature*:

- An Introductory Reader*". *American Journal of Sociology*, 69:425-426.
- Blotner, Joseph L. (1955): *The Political Novel*. New York: Doubleday.
- Brown, Richard H. (1977): *A Poetics for Sociology: Toward a Logic of Discovery for the Human Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burns, Elizabeth & Tom Burns (red.) (1973): *Literature of Sociology and Drama*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Calvino, Italo (1986): *The Uses of Literature*. New York: Harcourt Brace & Company.
- Clowers, Myles L. & Lorin Letendre (red.) (1973): *Understanding American Politics Through Literature*. New York: McGraw-Hill.
- Clowers, Myles L. & Steven H. Mori (1977): *Understanding Sociology Through Fiction*. New York: McGraw-Hill.
- Corbett Jr., Ronald P. (1994): "'Novel' Perspectives on Probation: Fiction as Sociology". *Sociological Forum*, 9 (2):307-314.
- Cosbey, Janet (1997): "Using Contemporary Fiction to Teach Family Issues". *Teaching Sociology*, 25 (3):227-233.
- Coser, Lewis (red.) (1963): *Sociology Through Literature*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Czarniawska, Barbara (1999): *Writing Management: Organization Theory as a Literary Genre*. Oxford: Oxford University Press.
- Dabaghian, Jane (red.) (1970): *Mirror of Man: Reading in Sociology and Literature*. Boston: Little, Brown.
- Downs, Robert B. (1983): *Books That Changed the World*. New York: Mentor.
- Durkheim, Émile (1951): *Suicide*. Glencoe: Free Press.
- Eco, Umberto (1992): *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elliott, Mabel A. & Francis E. Merrill (1934): "Literary Indices of Social Disorganization", in *Social Disorganization*. New York: Harper & Brothers.
- Epstein, Richard A. (2005): "Does Literature Work as Social Science? The Case of George Orwell", in Abbott Gleason, Jack Goldsmith & Martha C. Nussbaum (red.): *On Nineteen Eighty-Four: Orwell and Our Future*. Princeton: Princeton University Press.
- Escarpit, Robert (1965): *Sociology of Literature*. Painesville, OH: Lake Erie College Studies.
- Fernandez, Ronald (1971): *Social Psychology Through Literature*. New York: Wiley.
- Faulkner, Joseph E. (1987): *Sociology Through Humor*. New York: West

- Publishing Company.
- Filmer, Paul (1969): "The Literary Imagination and the Explanation of Socio-Cultural Change in Modern Britain". *European Journal of Sociology*, 10:271-291.
- Game, Ann & Andrew Metcalfe (1996): *Passionate Sociology*. London: Sage Publications.
- Geertz, Clifford (1973): "Blurred Genres: The Refiguration of Social Thought". *American Scholar*, 49 (2):165-179.
- Goldmann, Lucien (1967): "The Sociology of Literature: Status and Problems of Method". *International Social Science Journal*, 19 (4):
- Goldmann, Lucien (1975): *Towards a Sociology of the Novel*. London: Tavistock.
- Grant, Lyle (1987): "Psychology and Literature: A Survey of Courses". *Teaching Psychology*, 14 (2):86-88.
- Green, Philip & Michael Walzer (red.)(1969): *The Political Imagination in Literature: A Reader*. New York: Free Press.
- Greenberg, Martin H. (1975): *Social Problems Through Science Fiction*. New York: St. Martin's Press.
- Hall, John (1979): *The Sociology of Literature*. London: Longman.
- Harrington, Austin (2002): "Knowing the Social World Through Literature: Sociological Reflections on Robert Musil's *The Man Without Qualities*". *Social Research Methodology*, 5 (1):51-59.
- Hegtvædt, Karen A. (1991): "Teaching Sociology of Literature Through Literature". *Teaching Sociology*, 19 (1):1-12.
- Hendershott, Anne & Sheila Wright (1993): "Bringing the Sociological Perspective Into the Interdisciplinary Classroom Through Literature". *Teaching Sociology*, 21 (4):325-331.
- Hills, Penney C. & L. Rust Hillls (1968): *How We Live: Contemporary Life in Contemporary Fiction*. New York: Macmillan.
- Holland, Henry M. (red.) (1968): *Politics Through Literature*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Holzer, Marc, Kenneth Morris & William Ludwin (1979): *Literature in Bureaucracy: Readings in Administrative Fiction*. Wayne, NJ: Avery Publishing.
- Howe, Irving (1955): *Politics and the Novel*. New York: Horizon Press.
- Huxley, Aldous (1970): *Literature and Science, and, Science, Liberty and Peace*. London: Chatto & Windus.
- Inglis, Ruth A. (1938): "An Objective Approach to the Relationship between Fiction and Society". *American Sociological Review*, 3 (4):526-533.

- Jacobsen, Michael Hviid (2002): "Social science fiction: 'Opfindelse' overfor 'opdagelse' og 'retfærdiggørelse'", in Michael Hviid Jacobsen, Søren Kristiansen & Annick Prieur (red.): *Liv, fortælling, tekst - Strejftog i kvalitativ sociologi*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Jones, Robert Alun (1975): "The Use of Literature in Teaching Introductory Sociology: A Case Study". *Teaching Sociology*, 2 (2):177-196.
- Jørgensen, Torben Beck (1986): *Magtens spejl: Myndighed og borger i skønlitteraturen*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Kermode, Frank (1973): "Literary Fiction and Reality", in Elizabeth Burns & Tom Burns (red.): *Literature of Sociology and Drama*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Kristensen, Svend Møller (1970): *Litteratursociologiske essays*. København: Munksgaard.
- Lackey, Chad (1994): "Social Science Fiction: Writing Sociological Short Stories to Learn About Social Issues". *Teaching Sociology*, 22 (2):166-173.
- Laslett, Peter (1976): "The Wrong Way Through the Telescope: A Note on Literary Evidence in Sociology and in Historical Sociology". *British Journal of Sociology*, 27 (3):319-342.
- Laurenson, Diana T. & Alan Swingewood (1972): *The Sociology of Literature*. New York: Shocken Books.
- Laz, Cheryl (1996): "Science Fiction and Introductory Sociology: The 'Handmaid' in the Classroom". *Teaching Sociology*, 24 (1):54-63.
- Leavis, Frank Raymond (1952): *The Common Pursuit*. London: Chatto & Windus.
- Le Guin, Ursula K. (1977): "Creating Realistic Utopias". *Seven Days*, 11. april, 38-40.
- Lena, Hugh F. & Bruce London (1979): "An Introduction to Sociology Through Fiction Using Kesey's *One Flew Over the Cuckoo's Nest*". *Teaching Sociology*, 6 (2):123-131.
- Lepenies, Wolf (1988): *Between Literature and Science: The Rise of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Löwenthal, Leo (1960): *Literature and the Image of Man: Studies in European Drama and the Novel 1600-1900*. Boston: Beacon Press.
- Lukács, György (1971): *The Theory of the Novel*. London: Merlin Press.
- Margolis, Joseph (1965): *The Language of Art and Art Criticism*. Detroit: Wayne State University Press.
- Mason, Carol et al. (red.) (1974): *Anthropology Through Science Fiction*. New

- York: St. Martin's Press.
- McCurdy, Howard E. (1973): "Fiction Phenomenology and Public Administration". *Public Administration Review*, 3:52-60.
- McCurdy, Howard E. (1987): "How Novelists View Public Administration", in Ralph Chandler (red.): *A Centennial History of the American Administrative State*. New York: Free Press.
- McNelly, Willis E. & Leon E. Stover (red.) (1972): *Above the Human Landscape: An Anthology of Social Science Fiction*. Pacific Palisades, CA: Goodyear.
- Medawar, Peter B. (1969): "Science and Literature". *Encounter*, 32 (1):15-23.
- Merriam, Allen H. (1988): "Literature as Window: Developing Interracial Understanding Through Fiction". *Journal of Black Studies*, 19 (1):61-69.
- Miley, James D. (1988): "By Its Right Name: The Relevance of Poetry for Sociology". *Teaching Sociology*, 16 (2):173-176.
- Mills, Charles Wright (1959/2002): *Den sociologiske fantasi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Milstead, John W. et al. (1975): *Social Problems Through Science Fiction*. New York: St. Martin's Press.
- Musil, Robert (1953/1996): *The Man Without Qualities, Volume I: 1930-1942*. London: Minerva.
- Nisbet, Robert (1976/2002): *Sociology as an Art Form*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Ofshe, Richard (red.) (1970): *The Sociology of the Possible*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Orr, John (1978): *Tragic Realism and Modern Society: Studies in the Sociology of the Modern Novel*. London: Palgrave Macmillan
- Parker, De Witt H. (1926): *The Analysis of Art*. New Haven: Yale University Press.
- Pescosolido, Bernice A. (1990): "Teaching Medical Sociology Through Film: Theoretical Perspectives and Practical Tools". *Teaching Sociology*, 18 (3):337-346.
- Polsby, Nelson W. (1982): *What If? Explorations in Social Science Fiction*. New York: Stephen Greene Press.
- Porterfield, Austin (1957): "Some Uses of Literature in Teaching Sociology". *Sociology and Social Research*, 41 (6).
- Pospelov, G. N. (1967): "Literature and Sociology". *International Social Science Journal*, 19 (4):534-549.
- Puffer, Sheila M. (1991): *Managerial Insights from Literature*. Boston: PWS-Kent

- Publishing Company.
- Redfield, Robert (1948): "The Art of Social Science". *American Journal of Sociology*, 54 (3):181-190.
- Ricoeur, Paul (1979): "The Function of Fiction in Shaping Reality". *Man & World*, 12 (2):123-141.
- Rockwell, Joan (1974): *Fact in Fiction: The Use of Literature in the Systematic Study of Society*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rogers, Mary F. (1991): *Novels, Novelists and Readers: Toward a Phenomenological Sociology of Literature*. New York: State University of New York Press.
- Rosen, Stanley (1993): *The Quarrel Between Philosophy and Poetry*. New York: Routledge.
- Routh, Jane & Janet Wolff (1977): *Sociology of Literature*. Keele: University of Keele Press.
- Samuels, Frederick (1987): "Using Poetry to Teach Sociology". *Teaching Sociology*, 15 (1):55-60.
- Shrodes, Caroline, Justine van Gundy & Richard W. Husband (1943): *Psychology Through Literature: An Anthology*. New York: Oxford University Press.
- Sills, Yole G. (1968): "Social Science Fiction", in Sills, David A. (red.): *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 14. New York: Free Press.
- Sirridge, Mary J. (1975): "Truth from Fiction?". *Philosophy and Phenomenological Research*, 35 (4):453-471.
- Snow, Charles P. (1959/1993): *The Two Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Somerville, Rose M. (red.) (1975): *Intimate Relationships: Marriage, Family and Lifestyles Through Literature*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Sparshott, Francis E. (1967): "Truth in Fiction". *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 26 (1):1-7.
- Spearman, Diana (1966): *The Novel and Society*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Stern, Laurent (1965): "Fictional Characters, Places, and Events". *Philosophy and Phenomenological Research*, 26 (2):202-215.
- Stone, Alan A. & Sue S. Stone (red.) (1966): *The Abnormal Personality Through Literature*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Stover, Leon E. (1973): "Anthropology and Science Fiction". *Current Anthropology*, 14 (4):471-474.
- Strandbakken, Pål (1998): "Meta-essay: Essayet som litterær genre i sosiologien",

- in Rune Åkvik Nilsen & Pål Veiden (red.): *Sociologisk fantasi: Essays*. Oslo: Ad Notam/Gyldendal.
- Sullivan, Teresa A. (1982): "Introductory Sociology Through Literature". *Teaching Sociology*, 10:109-116.
- Tolich, Martin (1992): "Bringing Sociological Concepts into Focus in the Classroom with *Modern Times*, *Roger and Me* and *Annie Hall*". *Teaching Sociology*, 20 (4):344-347.
- Touster, Saul (1986): "Parables for the Professions". *Brandeis Review*, 5 (2):2-5.
- Vincent, Melvin J. (1936): "Regionalism and Fiction". *Social Forces*, 14 (1):335-340.
- Waldo, Dwight (1968): *The Novelists on Organization and Administration: An Inquiry into the Relation Between Two Worlds*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Wells, H. G. (1914): *An Englishman Looks at the World*. London: Ernest Benn.
- Williams, Raymond (1971): *Orwell*. London: Fontana.
- Østerberg, Dag (1996): "Essayet i samfunnsvitenskapene". *Prosa*, 4:10-15.

Sammendrag

Som led i udviklingen af en mere kreativ, fantasifuld og potentielt grænseoverskridende sociologi peger forfatterne af denne artikel på nødvendigheden af at overkomme den historisk-disciplinære adskillelse mellem sociologiens og litteraturens domæner, og de viser, hvordan en poetisk fantasi i denne proces kan være et supplement til en sociologisk fantasi samt udgøre en berigelse af vidensproduktion, læring og forståelse inden for det sociologiske felt. Argumentet er, at der må anvendes et dobbeltperspektiv – et sociologisk og et litterært – for at indfange den kompleksitet og mangfoldighed, som menneskelivet og den samfundsmæssige udvikling fremviser. Derfor må der skabes en metodisk horisontudvidelse inden for sociologien i forhold til at værdsætte og anvende mere fiktionsbaserede kilder i både forskning og undervisning – det, forfatterne kalder en 'sociologi gennem litteraturen'. Mere konkret præsenterer artiklen en kommenteret oversigt over centrale problemstillinger og peger på mulige løsninger i forholdet mellem sociologi og poesi. Det er forhåbningen, at artiklen kan inspirere andre til at kaste sig ud i konkret anvendelse af alternative kilder i deres undervisningspraksis og sociologiske forskning.